

Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle:
**”Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko – tulkintoja sosioteknisten
jännitteiden näkökulmasta”**

17.2.2021

Prof. Toni Ahlqvist
Tulevaisuuden tutkimuskeskus
Turun yliopisto

Lausuntoni lähtökohtana on tulevaisuusvaliokunnan sarjassa julkaistu raporttini *Tulevaisuuden sosioteknisiä vastakkainasetteluja: Radikaalit teknologiat ja dialektinen tulevaisuudentutkimus* (Ahlqvist 2018). Raportin tavoitteena on avartaa tulevaisuusajattelua ja edistää systeemistä tulevaisuustarkastelua. Raportissa pyrin erityisesti kehittämään menetelmää tulevaisuuden sosioteknisten vastakkainasettelujen analysoimiseksi ja tutkimaan radikaalien nousevien teknologioiden yhteiskunnallisia vaikutuksia. Raportin menetelmällisenä kehyksenä käytin dialektista tulevaisuudentutkimusta. Dialektinen tulevaisuudentutkimus on lähestymistapa, jossa ennakoitavia aihepiirejä tarkastellaan vähintään kahteen suuntaan haarautuvina polkuina. Lähestymistapa haastaa lineaarisen tulevaisuustulkinnan: lähtökohtana on se, että kehittyvä polku avaa aina oman vastapolkunsaa (teesi–antiteesi). Dialektisessa tulevaisuudentutkimuksessa tarkastellaan tulevaisuuteen suuntautuvia ilmiöitä vastakkainasettelujen (antagonismien) ja ristiriitojen (kontradiktioiden) kautta. Käytin raportissa käsitettä ”kenttä” kuvaamaan useiden samaan suuntaan vaikuttavien jännitteiden kokonaisuutta, eräänlaista jännitekimppua. Kenttä mahdollistaa toisin sanoen useiden jännitteiden samanaikaisen analyysin.

Tässä lausunnossa tulkiten Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittista selontekoa (VUTS 2020) edellä lyhyesti kuvaamaani lähestymistavan näkökulmasta. Totean aluksi, että tästä näkökulmasta tarkastellen selonteko on varsinainen runsaudensarvi. Tämä on osin seurausta raportin teemasta, koska perinteisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa jäsennetään dikotomisella akselilla me ja muut eli valtio ja valtion toimintaympäristö. Toisaalta VUTS-raportti on kirjoitettu siten, että se mahdollistaa erilaisten jännitteiden monitasoisen tulkinnan. Raportista paljastuu vastakkainasettelut -lähestymistapaani soveltaen kolme keskeistä jännitekenttää, jotka tiivistän alla kolmeen taulukkoon. Nämä jännitekentät olen nimennyt

seuraavasti: geopolittiset jännitteet, sosioteknisen järjestelmän jännitteet ja sosiotekniset jännitteet.

Ensimmäinen jännitekenttä on *geopoliittiset jännitteet* (taulukko 1). Ensimmäinen jännitetematiikka kohdistuu poliittisiin järjestelmiin. Raportista on luettavissa useastakin kohdasta jännite liberaalidemokraattisen järjestelmän ja tämän vastakohdiksi asettuvien muiden järjestelmien välillä. Muita mahdollisia järjestelmiä ei ole kuitenkaan selkeästi määritelty raportissa. Toinen raporttia jäsentävä geopolittinen jännite liittyy maantieteelliseen skaalaan, joka jäsentyy välille globaali toiminta ja kansallinen tai lokaali toiminta. Ulko- ja turvallisuuspolitiikassa tämä jännite heijastelee perusajattelua, jonka avulla valtion toimintaympäristöä hahmotellaan. Kolmas jännite liittyy maailmanjärjestykseen. Tämä jännite asettuu raportin sanoin sääntö- ja oikeusperusteisen maailmanjärjestyksen ja nationalistisen kehityksen välille. Tämä on kiinnostavat jännite, koska se on selkeästi seurausta muutaman viime vuoden globaalista kehityksestä. Tähän liittyy myös viides geopolittisia toimijoita koskeva jännite. Keskeinen jänniteakseli asettuu toisaalta perinteisten geopolittisten toimijoiden, kuten valtioiden tai kansainvälisten organisaatioiden, ja toisaalta näitä haastavien uusien toimijaryhmien välille.

Taulukko 1. Geopoliittiset jännitteet.

Geopoliittiset jännitteet		
Jännitteen tematiikka	Teesi	Antiteesi
Poliittiset järjestelmät	Liberaalidemokraattinen järjestelmä	Muut järjestelmät
Maantieteellinen skaala	Globaali toiminta	Lokaali toiminta
Maailmanjärjestys	Sääntö- ja oikeusperusteinen maailmanjärjestys	Nationalistinen kehitys
Valtiopohjainen maailmanpolitiikka	Suurvallat ja blokit: USA, Kiina, Venäjä, EU	Valtiot: EU:n jäsenvaltio, muut maat
Geopoliittiset toimijat	Perinteiset geopolittiset toimijat (valtiot, organisaatiot)	Uudet toimijaryhmät
EU:n kehitys	Yhtenäinen EU	Hajautuva EU
EU:n kehitys	Avautuva EU	Sulkeutuva EU
Muuttoliikkeet	Hallittu, osaamispohjainen maahanmuutto	Hallitsematon muuttovyöry
Kansainvälinen kilvoittelu	Rauhanomainen talouskilpailu	Mahdollisesti eskaloituva sotilaallinen kilpailu
Suomi	Suomen länsipainotukset	Suomen itäpainotukset
Suomi	Systeeminen kriisienhallinta: ennakointi, rauhanvälittäminen, asevalvonta	Yksittäiskriisien hallinta

Kuudes ja seitsemäs geopoliittinen jännite koskettaa Euroopan unionia (EU). Raportista on selvästi luettavissa jännitteet toisaalta yhtenäisen EU:n ja hajautuvan EU:n välillä, sekä avautuvan EU:n ja sulkeutuvan EU:n välillä. Ensimmäinen näistä liittyy erityisesti EU:n sisäiseen toimintaan ja toinen EU:n ulkopoliittikkaan. Seitsemäs geopoliittinen jännite liittyy kansainväliseen muuttoliikkeeseen, jonka toisessa päässä on hallittu, osaamispohjainen maahanmuutto ja toisessa uhkakuvana hallitsematon muuttovyöry. Kahdeksas jännite liittyy paitsi geopolitiikkaan, myös tulkintaan globaalin talousjärjestelmän kehityksestä. Olen nimennyt tämän kansainvälisen kilvoittelun jännitteeksi. Tässä vastapoolina ovat rauhanomainen talouskilpailu ja mahdollisesti eskaloituva sotilaallinen kilpailu. Yhdeksäs ja kymmenes geopoliittinen jännite korostaa Suomen erityisnäkökulmia: Suomen kansainvälistä suuntautumista ja orientaatiota ikään kuin lännen ja idän välissä tasapainoilevana toimijana sekä toisaalta Suomen vahvaa osaamista kriisienhallinnassa. Kriisienhallinnan suhteen raportissa korostetaan vahvasti systeemistä kriisienhallintaa ja siihen liittyvää ennakointia, rauhanvälittämistä ja asevalvontaa. Tämän implisiittiseksi vastakohdaksi asettuu yksittäistapauksiin keskittyvä toiminta.

Toisen VUTS-raportista tunnistamani jännitekentän olen nimennyt *sosioteknisen järjestelmän jännitteiksi* (taulukko 2). Ensimmäinen jännite on nimeltään aikahorisontit, jossa oleellinen jännite asettuu pitkän systeemisen perspektiivin ja lyhyen, yksittäisiin tapahtumiin perustuvan, perspektiiviin välille. Aikahorisonttien jännitteet ovat keskeisessä asemassa myös tekemässäni raportissa (Ahlqvist 2018). Toinen jännite liittyy VUTS-raportissa esitettyihin toimintaympäristön horisontteihin. Tässä jännite asettuu toisaalta planetaarisen toimintaympäristön ja yksittäisen valtioiden talouskasvun välille. Tämä jännite on erittäin tärkeä länsimaisen talousjärjestelmän tulevaisuudelle ylipäättään. Kolmas VUTS-raportista tunnistettavissa oleva jännite liittyy ilmastonmuutokseen. Tämä jännite asettuu toisaalta raportissa tunnistetun ilmastokestävyyden ja hiilineutraaliuden tavoitteen sekä nopeampien ja leikkaavampien yksittäisluonteisten turvallisuusuhkien välille. Neljäs sosioteknisiä siirtymiä luonnehtiva jännite kytkeytyy muutosjoustavuuteen eli resilienssiin. Tämän jännitteen vastapooliksi VUTS-raportissa nousevat systeemisten kyvykkyyksien kehittäminen ja ongelmien rajaamiseen nojaava hallinta. Viides VUTS-raportista ikään kuin implisiittisesti nouseva jännite liittyy teknologian toiminnallisten tasojen ymmärtämiseen. Raportista on luettavissa kaksi tulkintaa: toisaalta teknologian tulkitaan olevan eräänlainen kulttuurin muoto, joka läpäisee kaikki ihmisen toiminnot. Toisaalta teknologia nähdään käytännöllisesti rajattavissa olevina laitteina ja järjestelminä. Kuudennen sosioteknisen järjestelmän

jännitteen olen nimennyt samoin kuin omassa raportissani (Ahlqvist 2018): ubiikin olosuhde. Tämä viittaa tilanteeseen, jossa teknologisten ratkaisujen käyttö tuottaa samanaikaisesti läpinäkyvyyttä ja läpinäkymättömyyttä. Tilannetta demonstroi VUTS-raportista nouseva ja taulukossa 2 seitsemäntenä esittämäni jännite datan vapaan liikkuvuuden ja kyberturvallisuuden välillä.

Taulukko 2. Sosioteknisen järjestelmän jännitteet.

Sosioteknisen järjestelmän jännitteet		
Jännitteen tematiikka	Teesi	Antiteesi
Aikahorisontit	Pitkä systeeminen perspektiivi	Lyhyt yksittäisiin tapahtumiin keskittyvä perspektiivi
Toimintaympäristön horisontit	Planetaarinen toimintaympäristö	Yksittäisten valtioiden talouskasvu
Ilmastonmuutos	Ilmastokestävät ja hiilineutraalit yhteiskunnat pitkäjänteisenä tavoitteena	Nopeammin leikkaavat kriisit ja turvallisuusuhat
Muutosjoustavuus	Systeemiset kyvykkyydet	Rajaamiseen nojaava hallinta
Teknologian toiminnalliset tasot	Teknologia kulttuurin muotona	Teknologia laitteina ja järjestelminä
Ubiikin olosuhde	Läpinäkyvyys	Läpinäkymättömyys
Teknologia ja geopolitiikka	Datan vapaa liikkuvuus	Kyberuhat

Kolmannen VUTS-raportista tunnistamani jännitekentän olen nimennyt *sosiotekniseksi jännitteeksi* (taulukko 2). Tämä jännitekenttä liittyy sosiotekniseen järjestelmään, mutta siinä missä sosioteknisen järjestelmän jännitteet ovat luonteeltaan yhteiskunnallisia näkökulmia ja kyvykkyyksiä, niin sosiotekniset jännitteet ovat konkreettisempia ja jossain määrin käytännöllisemmin rajattavia asiakokonaisuuksia. Ensimmäisen sosioteknisen jännitteen olen nimennyt raporttini mukaan radikaalien teknologioiden maantieteeksi. VUTS-raportissa tämä viittaa erityisesti jännitteeseen valtioiden perinteisen turvallisuusympäristön, reaali maailman, ja uuden kyberturvallisuusympäristön eli virtuaali maailman välillä. Toinen jännite liittyy radikaalien teknologioiden mahdollistamiin uusiin toimintatapoihin, jotka asettuvat vasten perinteisiä toimintatapoja. Kolmas ja neljäs jännite käsittelee teknologisia infrastruktuureja. VUTS-raportissa mainitaan uusien teknologisten infrastruktuurien avaamat mahdollisuudet ja toisaalta uhat. Uusien mobiiliverkkosukupolvien kohdalla puhutaan häiriönsietokyvyn ja toisaalta uusien mahdollisten häiriötilojen jännitteestä. Viides sosiotekninen jännite kytkeytyy hybridivaikuttamiseen ja erityisesti tähän varautumiseen. VUTS-raportissa kuvaillaan ennakoivaa hybridivaikuttamisen hallinnan toimintatapaa, joka asettuu vasten yksittäistapauksiin keskittyvää reaktiivisempaa toimintatapaa. Kuudes VUTS-raportista nouseva sosiotekninen jännite liittyy autonomisiin järjestelmiin ja erityisesti siihen, tullaanko

näitä käyttämään sotilastoiminnassa vai tulisiko autonomisten järjestelmien käyttöä rajata esimerkiksi kansainvälisin sopimuksin.

Taulukko 3. Sosiotekniset jännitteet.

Sosiotekniset jännitteet		
Jännitteen tematiikka	Teesi	Antiteesi
Radikaalien teknologioiden maantiede	Valtioiden turvallisuusympäristö, reaali maailma	Kyberturvallisuusympäristö virtuaali maailma
Radikaalit teknologiat	Uudet teknologiset toimintatavat	Perinteiset toimintatavat
Teknologiset infrastruktuurit	Uusien infrastruktuurien mahdollisuudet	Uusien infrastruktuurien uhat
Teknologiset infrastruktuurit: uudet verkkosukupolvet	Häiriönsieto	Häiriötilat
Hybridivaikuttaminen	Hybridivaikuttamisen ennakoiva hallinta	Yksittäistapauksiin keskittyvä toimintatapa
Autonomiset järjestelmät	Käytetään sotilastoiminnassa	Rajataan teknologioiden käyttöä

Lähteet:

Ahlqvist, T. (2018). *Tulevaisuuden sosioteknisiä vastakkainasetteluja: Radikaalit teknologiat ja dialektinen tulevaisuudentutkimus*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 4/2018.

VUTS = Valtioneuvosto (2020). *Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko*. Valtioneuvosto, Helsinki 2020.